

636.2

R-14

ՊՐԱԳ. ԱՎ. ԲԱՆԱՆԹԱՐ

ԿԱԹՆԱՌԱՏ ԿՈՎԻ ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆ
ՈՒ

ՆԱԽԻՐԻ ԱԶՆՎԱՑՈՒՄԸ

ՌՈՒՍԵՐՆԻ 7-ՐԴ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆԻՑ

Թարգմանեց Զ. ՄԵՍՅԱՆ

ՀՈՂԹՈՂԿՈՄԵՏԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՅԵՐԵՎԱՆ — 1928

ԳԻՆԸ 20 ԿՈՊ.

24 SEP 2010

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ

29 AUG 2011

ԼՈՒՅՍ ԵՆ ՏԵՍԵԼ
«ԳՅՈՒՂԱՑՈՒ ԳՐԱԴԱՐԱՆ»

ՀԵՏԵՎՅԱԼ ԳՐԲԵՐԸ

1. Ուղեցույց անհատային աշխատանքի 50 է.
2. [redacted] Մեր անելիքները (սպասված) 20 է.
3. Հ. Փիլոսոփայության լեզ. Ս. Մեյֆոնյան—Ինչու
ձեռնարկը չի գործարանում լուրջ. և շվեյց.
պանիր պատրաստելը (սպասված) 30 է.
4. Հ. Փիլոսոփայության—Սոցիալականները և նրանց
մշակութային լեզունները (սպասված) 10 է.
5. [redacted] —Հ. Խ. Ս. Հ. Հոգալիս Ռ-
բնագիրը, բացառապես հարց ու պա-
տասխաններով. մասն 1-ին, աշխատանք-
րական հոգողագործություն (սպասված) 40 է.
6. Պ. Հեֆիլյան—Ի՞նչու մշակութային 40 է.
7. Պ. Հեֆիլյան—Շիրմի վորդը, նրա կերակ-
րին ու խնամքը 10 է.
8. Խ. Յերիցյան—Կաթնամթերքի մշակու-
նական ձևերի, մասն 1-ին (64) է. 1ա. 50 է.
9. Կ. Մելիք-Շահնազարյան—Ծխախոտի մշա-
կությունը 20 է.
10. Ս. Ֆելդոյից — Տառ պատգամ անասնապահին 20 է.
11. Խ. Յերիցյան—Անասնապահ, թե՛ կոտլ.
կաթնամթերքի 10 է.
12. Հ. Հարություն —Բառարկ, կնքիր պալմա-
նագիր (շափածո) (սպասված) 5 է.
13. Մ. Թումանյան—Շաբաղանը և նրան շա-
նակությունը 15 է.
14. Խ. Յերիցյան—Ինչպես մշակել խա-
ղողի աղբիները (28 նկարով) (սպասված) 35 է.
15. Յերեմյան զեպի գուրդ— Անդրկովկաս-
յան Յերկրային Կամիսի բանաձևը գլու-
ղացիական հարցի մասին, Ս. Շապուրյանի
նախարարանով (սպասված) 14 է.

№ 51 «ԳՅՈՒՂԱՑՈՒ ԳՐԱԴԱՐԱՆ» № 51

636.24

4-14

ԴՐՈՑ. ԱՎ. ԲԱՆՆԹԱՐ

ԿԱԹՆԱՌԱՏ ԿՈՎԻ ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆ

ՈՒ

ՆԱԽԻՐԻ ԱԶՆՎԱՑՈՒՄԸ

1003
1113

ԴՈՒՍԵՐԵՆԻ 7-ՐԴ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Թարգմանեց Զ. ՄԵՍՏՆՆԵՐ

ՀԱՂԹՈՂԿՈՄԵՏԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ՅԵՐԵՎԱՆ — 1928

ՀԱՅՊՈԼԻԳՐԱՖԻ I ՏՊԱՐԱՆ
ՊԱՏՎԵՐ № 3534
ԳՐԱՌԵՊՎԱՐ № 802 ր.
ՏԻՐԱԺ 3000

ԿԱԹՆԱՌԱՏ ԿՈՎԻ ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

1. ԿԵՆԴԱՆԻՆԵՐԻ ԿԱԶՄՎԱԾՔԻ ՄԱՍԻՆ ԸՆԴՀԱՆՐԱՊԵՍ

Ներկայումս գյուղացիական անասունների աղնվացման խնդրի վրա հատուկ ուշադրություն եղարձվում: Այդ աղնվացումը կատարվում է առանց ստարերկրյա ցեղերի ոգնություն, միմիայն տեղական տեսակի լավագույն անասուններից համապատասխան ընտրություն կատարելու և նրանցից լավ սերունդ ստանալու միջոցով:

Կաթնառատ կովը իրենից ավելի կաթնատու սերունդ է տալիս: Յուրաքանչյուր կաթ ավելի կովի սերունդը նույնպես, ավելի յուրաքանչյուր կաթ ավելի է լինում, քան ջրալի կաթ ավելի կովինը: Յեւ կաթնատուությունը չե՛վ յուրաքանչյուր կաթ տուր հատկությունները հաղորդվում են սերունդին վնչ միայն կովի, այլ և ցուլի միջոցով, յեթե միայն վերջինս սերվել է կաթնատու կովից:

Ուստի, անասնապահությունը բարձրացնելու նպատակով սերունդ արտադրելու համար պետք է ընտրել բարեկազմ, շատ յուրաքանչյուր կաթ ավելի անասուններ:

Դրսից կով առնող տնտեսաւորը, մեծ մասամբ, հարկադրւած է լինում կենդանու արժանիքները գնահատել լոկ նրա արտաքին տեսքով, մյուս հատկութիւնների նկատմամբ՝ ըստ իրաված է հավատալ ծախողին: Այդ տեսակետից, գնողի համար շատ մեծ նշանակութիւն ունի կենդանու հատկութիւնները հնարավորին չափ լավ ճանաչելը:

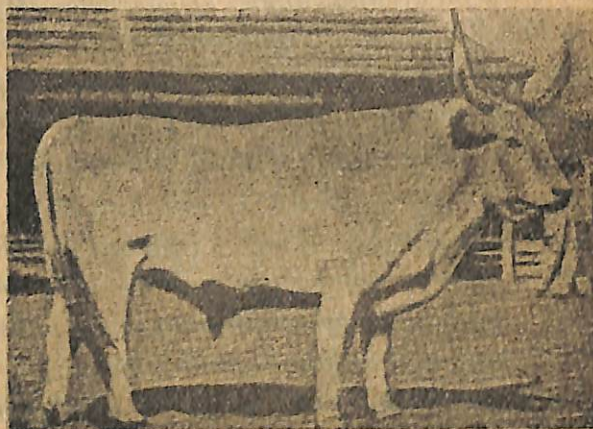
Վերջան կաթնառատ է կովը, աչքան հա նուշանման կերից, այսինքն նուշանման արված ծախից՝ ավելի ոգուտ կտա, սակայն կաթնատվության չափով իրարից տարբերվում են վոչ միայն դանդաղան, այլ և նուշն ցեղին պատկանող տարբեր կովերը: Իրենց կաթնատվութեամբ տարբերվում են մանավանդ հասարակ, տեղական ցեղի չեքքեք չաղնվացրված կովերը: Ռուսական սովորական գլուղական կովերի մեջ, տարեկան 30—40 դույլ (370—492 լիտր) կաթ տվողների կողքին հաճախ են պատահում 150—200 դույլ (1906—2460 լիտր) տվողներ: Պարզ է, վոր վերջիններս իրենց կերն ու վրաներն արված այլ ծախքերն արդարացնելուց բացի, տիրոջը զգալի ոգուտ կտան, իսկ առաջինները իրենց ստացած կերն ել չեն արդարացնի ու վնասից բացի վոչ մի ոգուտ չեն տա: Փորձը մշակել է վորոշ նշաններ, վորոնցով տնտեսա-

տերերը գնահատում են կովի կաթնատվութիւնը, ըստ վորում ամենուրեք միեւնուշն նշաններով ու կանաններով չեն դեկավարվում, մի քանի նշանների նկատմամբ բոլորը համամիտ են, մյուսների վերաբերմամբ՝ տարակարծիք: Այդ նշաններից մի քանիսը սոսանձնապես կարեւոր են, մի քանիսն ունեն չերկրորդական նշանակութիւն, մյուսները՝ սխալ: Գիտութիւնն ըստ ելութեան քննութեան չենթարկելով կաթնառատութեան յուրաքանչյուր նշան՝ տալիս է իր բացատրութիւնը և դրանով մեզ ոգնում՝ կովերի անսխալ ընտրութիւն կատարելու գործում:

Հաճախ կյանքում կամ գրքերում թվում են կովի կաթնառատութեան զանազան նշաններ. սկսած գլխի նկարագրութեանից՝ կուրծն ու պոչը և դժվար է լինում հասկանալ, թե այս կամ այն նշանն ի՞նչով է կարեւոր և ի՞նչ կապ ունի կաթի հետ: Յեւ կվորձեմ վոչ միայն թվել կաթնառատութեան կարեւոր նշանները, այլ և բացատրել նրանց նշանակութիւնը և նկարագրութեան կսկսեմ վոչ թե գլխից, այլ ամենից առաջ այն որդանից, վորտեղ կաթն է գոյանում, այսինքն՝ կուրծից:

Ամենից առաջ մի քանի խոսք ասեմ ընդհանրապես կենդանիների կողմութեան մասին:

Սուշոր չեղջյուրավոր անասունները, ըստ
աչն նպատակի, վորի համար նրանց պահում են
անտեսութեան մեջ, բաժանվում են յերեք տե-
սակի, աչն ե՝ լծկան, մասցու և կաթնատու-
ըստ վորում այս անասունների ամեն մի տե-
սակն ունի իրեն հատուկ, մշտմանից տարբերվող
կազմվածքը:

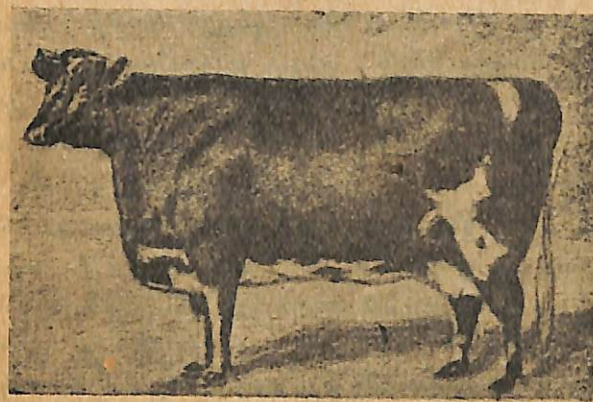
Նկ. 1. Ռեկրայնայի մոխրագույն լծկան յեզ:

Այդ տարբերութեան հետ ծանոթ լինելը
ոգտակար է նրա համար, վոր կովի բնորու-
թեան ժամանակ կարողանանք ճիշտ պահատել
նրա արժանիքներն ու պակասութեանները:

Լծկան անասունը ծառայում է դաշա-
ւին աշխատանքների և սալով ծանրութեաններ

տեղափոխելու համար, ուստի նա պետք է լինի
ուժեղ և ամրակազմ. աչսինքն, ունենա հաստ
և ամուր վոսկրներ, կրծքի և ուսի զարգացած
մկաններ, կարճ և ուժեղ վիզ, խոր և առողջ
կուրծք, կոպիտ և հաստ կաշի:

Մսացու անասունն աչն մասերը պիտի
ավելի զարգացած լինեն, վորտեղ շատ միս ու
ճարպ են հավաքվում, և բնականապես թույլ
զարգացած՝ պակաս արժեքավոր մասերը, վո-
րոնք են նրա սակավարժեք մասերը. իհարկե

Նկ. 2. Մսացու տիպի կով:

վոսկրները, գլուխը, վոտքերը, հետո փորը:
Արժեքավոր են՝ վիզը, ավելի արժեքավոր՝ մեջ-
քը, իսկ ամենաարժեքավորը՝ աղդրերը, սուկին,

ուսերն ու կուրծքը, այսինքն առջևի և ետևի մասերը:

Դրա համար ել, մսացու անասունների ազգերը խիստ զարգացած են — լաշն ու կըլորիկ, մեջքն ու զավակը լաշն, մտալի, ուսերը լաշն ու կլոր, վիզը կարճ ու մսոտ, գլուխը փոքր, վոտքերը կարճ ու բարակ (տես նկար 2): Ներքին ինչպիսի հատկութիւններ են կապված լծկան ու մսացու անասունների կազմը վածքի հետ:

Մինչդեռ կաթնատու անասունը պետք է ընդունակութիւն ունենա կերը կաթի վերածելու, մսացուներն, այդ ընդունակութիւնից զուրկ են. սակայն դրա փոխարեն նրանք կարողանում են միտ ու ճարպ կուտակել և շատ գերանալ:

Լծկան անասունները քիչ արդշունք (հետևաբար և կեր) են գործադրում կաթ առաջացնելու և միտ ավելացնելու վրա, բաց ընդունակութիւն ունեն իրենց արշան մի մասն աչրելու և աշխատանքի համար ուժ կուտակելու:

Ինչպես տեսնում եք, կաթնատու անասուններն իրենց որդանիզմի հատկութեամբ հիմնովին տարբերվում են մսացուներից և լծկաններից:

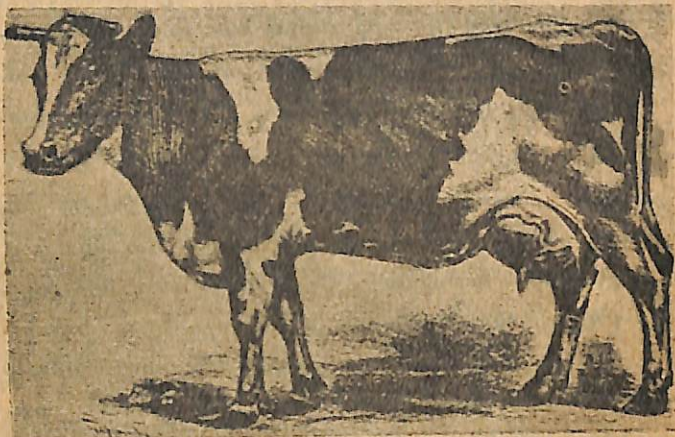
Կաթնատու կովին ինչքան ուզում ես կերակրի, իր կթվելու շրջանում նա ուժը չի ավելացնի, չի գերանա, վորովհետեւ նա իր ամբողջ կերը կաթ արտադրելու վրա չէ գործադրում և չի կարող միտ ու ճարպ կուտակել:

Այդ ընդունակութիւնների համեմատ ել ձեռնարկում է նրա կազմվածքը: Նա չի կարող կոպիտ փոսկորներ, մսալի ու գեր ազգեր, մեծ մեղավ կամ բոխալ ունենալ. Դրա փոխարեն զարգացած են նրա մարմնի և որդանիզմի այն մասերը, վորոնք նպաստում են կաթ արտադրելուն, և վորովհետեւ կաթ արտադրելու նրա ամենագլխավոր որդանը կուրծն է, ուստի կաթնատուութեան նշանները քննութեան առնելիս, սկսենք կուրծից և ցույց տանք, թե ինչ կապ ունեն մյուս նշանները կուրծի, կամ կովի կաթ տալու ընդունակութիւնների հետ:

2. ԿԱԹՆԱՌԱՏՈՒԹՅԱՆ ՆՇԱՆՆԵՐԸ

Կուրծք. — Կաթնատու անասունների կուրծք (կովի, վոշխարի, աչծի, մատակի և այլն) բաղկացած է միջուկից և արտաքին փափուկ մասերից: Միջուկը կուրծի հենց այն մասն է, ուր կաթն է գոյանում: Նրան մենք անվանում ենք կաթնագեղմ:

Յեթե կուրծը կտրելու լինենք, կտանենք,

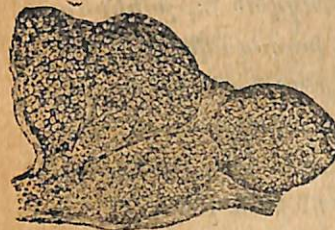

Նկ. 3. Հոլանդական ցեղի կաթնատառ կով:

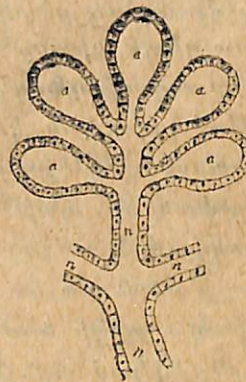
Նկ. 4. Խոլմոզորյան ցեղի կաթնատառ կով:

վոր միջուկը կազմված է իրար հետ շարակցական հյուսվածքով և մանր մապին թելիկներով ու ճարպով միացած առանձին խիլավոր մասնիկներով:

Նկ. 5.

Կաթնագեղձի խիլավոր մարմինները, կաթնաբշտիկներով չեվ կաթնատառ խողովակներով:

Նկ. 6.

Կաթնաբշտիկների (a) չեվ կաթնատառ խողովակների (n) կտրվածքներ:

Յեթե այդ խիլերը կտրենք ու մանրադիտակով նայենք, նրանց մեջ կնկատենք խողովակ, վորի հետ միանում են ավելի մանր մազական (տես նկար 5) խողովակներ: Ամեն մի խողովակի ծայրին կա փակ բշտիկ (տես նկար 6), հենց այդ բշտիկներումն էլ գոյանում է կաթը: Կաթնագեղձը լի չէ այդպիսի անթիվ

բշտիկներով, նրանց արանքում գտնվում են շարակ-
ցական հշուսվածք, մկաններ, ճարպ և բազմաթիվ
արջուհատար անոթներ, վորոնց մի մասը մա-
քուր արյուն է մատակարարում բշտիկներին,
իսկ մյուսը՝ գործադրված անմաքուր արյունը
հետ, դեպի սիրտը տանում: Յերբ բշտիկներն
ու նրանց միացնող կաթնատար խողովակները
կաթով լցվում են, կուրծք մեծանում է, ուռչում,
պնդանում: Կթելուց հետո, մզված բշտիկները
սեղմվում են, կաթնատար խողովակները դա-
տարկվում և ամբողջ կուրծք ուտիւի պարկի
պես թուլանում է, փափկում, փոքրանում: Սա-
կան զա տեղի և ունենում ան դեպքում, յեթե
կուրծք, (կամ սովի ճիշտ՝ կաթնագեղձը) հա-
րուստ է կաթնարշտիկներով և նրանց արանքի
մասին ու ճարպային մասերը քիչ են: Այդպի-
սի կուրծք մինչև ծնելը լինում է փոքր, բայց
ծնելուց առաջ սկսում է ուռչել և ամեն կող-
մից մեծանալ: Կաթով լի ժամանակ մեծ է ու-
ռած է լինում, կթելուց հետո փոքրանում է,
կծկվում, ճլորում: Մկաններով (մասին թելիկ-
ներ) ու ճարպային մասերով հարուստ կուրծք
շարունակ փքված ու պինդ է լինում և դժվար
է կթվում (ճարպն ու միսը խանգարում են):
Այդպիսի կուրծք մենք անվանում ենք մսոտ,
կամ ճարպոտ: Կաթնագեղձը լախքով ու յեր-

կարությամբ զոտիներով բաժանված է չորս
մասի: Ամեն բաժնի տակ կա մի պտուկ:

Կաթնառատ կովի կուրծք պետք է լինի
մեծ, ծավալուն և չորս կողմի վրա հավասա-
րապես զարգացած: Կուրծի 4 բաժիններն էլ
պետք է լավ զարգացած լինեն, վորից նա վնչ
թե յերկար ու նեղ, այլ քառանկյունի ձև է
ստանում:

Մսալի ու ճարպոտ կուրծք ինչքան էլ մեծ
ու գեղեցիկ լինի, լավ համարվել չի կարող:

Ինչպես ասացի, լավ, վոչ ճարպոտ կուրծք
կաթով լի ժամանակ պետք է լինի մեծ, փքված
ու պինդ, իսկ կթվելուց հետո՝ փոքր, փափուկ
ու ճլորած: Շարունակաբար թե լիքը և թե
դատարկ ժամանակ կախ ընկած ու կովի ազ-
դերերին զարկվող կուրծք պիտի վատ համարել
ու խուսափել նրանց:

Լավն ան կուրծն է, վոր շատ կաթն է
տանում, կաթը լցվելիս տարածվում է ամեն
կողմ ու աչնպես է կպած մարմնին, վորը չի
տարուբերվում, կենդանուն չի անհանգստաց-
նում և չի կեղտոտվում:

Պարզ է, վոր յերկար ու նեղ, կախ ընկած
կամ ճարպոտ ու մսալի, հեռապես՝ պնդակիթ
կուրծք չի կարող լավ համարվել:

Կուրծի պաշարը. — Լավ աշխատող կուրծք

բերնե բերան լեցվում ե կաթով ու չորս կողմի վրա մեծանում ե, փքվում: Կուրծի անարգել մեծանալու համար անհրաժեշտ ե, վոր նրա կաշին վրան քիփ կպած չլինի ու չխանգարի կաթն աղեղձի ազատ գործունեությունը:

Կաթնառատ կովի կուրծի կաշին լաջն ու ազատ ե լինում, վորից կուրծի վրա մի շարք ծալքեր են գոյանում ու հնարավորություն տալիս կաթ-բազեղձին անարգել մեծանալու:

Քանի վոր այդ ծալքերը կուրծի մեծանալու համար պաշարատեղ են հանդիսանում, ընդունված ե նրան անվանել «կուրծի պաշար»: Պաշարի մեծությունը փորձելու համար, յերկու մասով բռնում են ծալքերից ու ձգում: Վորքան կաշին հեշտություն բ ձգվում ու միջուկից շատ հեռանում՝ ախքան լավ: Այդ փորձը կատարում են կուրծի առաջի ու հետևի կողմից: Կուրծի կաշին պետք ե նուրբ ու շարժուն լինի, իսկ պաշարատեղի ծալքերը՝ շատ ու ամեն կողմի վրա յերկար ձգվող:

Պտուկները պետք ե այնպես դասավորված լինեն, վոր կթելը հեշտ ու հարմար լինի, ուստի պտուկները պետք ե լինեն վոչ կարճ, վոչ բարակ ե վոչ ել շատ հաստ ու յերկար: Նրանք պետք ե լինեն զլորտաձև ու հլմքի մոտ, ալսինքն՝ անմիջապես կուրծի տակ, քիչ հաստ, վորը հեշ-

տացնում ե կթելը: Պտուկները պետք ե իրարից հեռու լինեն ու նայեն ուղիղ դեպի ցած, թեք ուղղություն չպետք ե ունենան՝ վոչ դրսի ե վոչ ել ներսի կողմը:

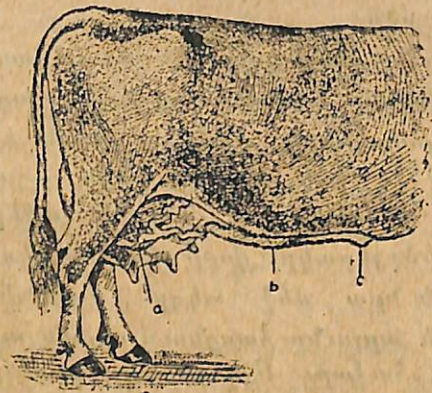
Կաթնեռակներ. — Կուրծը կաթ արտադրելու համար իր նյութն ստանում ե արյունից, դրա համար ել, կուրծը վորքան շատ կաթ ե արտադրում, ախքան ել շատ արյուն ե պահանջում, ալսինքն՝ ախքան շատ արյուն պետք ե հոսի դեպի կուրծը:

Արյունը դեպի կուրծն ե հոսում հաստ յերակներով, վորոնք բաժանվելով մանր, հազիվ նշմարելի խողովակների արյունը ցրում են ամբողջ կուրծի մեջ. իսկ ոգտագործված, անմաքուր արյունը հավաքվում ե կուրծի առջևի մասից յեղնող մեծ յերակը, վորը փորի տակով հասնելով մինչև նրա մեջ տեղը, մարմնի ներսն ե մտնում ե արյունը հասցնում սիրտն ու թոքերը՝ մաքրելու համար: Այդ յերակը կարելի չե վոչ միայն ձեռքով շոշափել, այլ ե հասարակ աչքով տեսնել:

Նրան ընդունված ե անվանել կաթնեռակ, թեև ինչպես տեսնում եք, այդ անունը չի համապատասխանում նրա կոչմանը, քանի վոր նրանով վոչ թե կաթն ե անցնում, այլ արյուն: Սակայն այդ յերակն ունի ուրիշ, ավելի ճիշտ

անուն, այն ե՛կ կաթնալին արյունադարձ չերակ,
աչսինքն չերակ, վորով հոսում ե ոգտագործված
արյունը: Ըստինքյան հասկանալի չե, վոր յեթե
կուրծից շատ ոգտագործված արյուն ե հոսում
դեպի սիրտը, շատ ել մաքուր արյուն պիտի
հոսի դեպի նա:

Կաթներակը պետք ե լինի հաստ, ճշուղա-
վորված, արնով խիստ լցված, վորը կարելի չե
ստուգել ձեռքով շոշափելով:

Նկ. 7. Լավ զարգացած կուրծ յեվ նրա
նախ կապված նշաններ, *б*—կաթնե-
րակ, *а*—կաթներակի նյութավորումը
կուրծի վրա, *с*—կաթնափոսը:

Կաթներակները պետք ե լավ նկատվեն
նաև կուրծի վրա: Այդ չերակներն անցնում են

լավ, կաթնառատ կովի կուրծի արտաքին մա-
կերեսովի վրայով ու վորքան շատ են ճշուղա-
վորված, վորքան վստորադառնալու ե ուռուցիկ
են, այնքան լավ:

Կարճափոսը. — Այսպես ե կոչվում կովի
փորի տակի այն փոսիկը, վորը գոյանում ե
կաթներակի մարմնի ներսը մտնելու տեղում:

Վորքան կաթներակը հաստ ե ու արյու-
նով լավ լցված, այնքան ել այդ փոսիկը խորն
ե լինում: Ուստի խաթնափոսը պետք ե լինի
լայն ու խոր: Կաթնափոսի խորությունը ստու-
գելու համար պետք ե մատով հուպ տալ կովի
փորի տակի այն տեղը, ուր վերջանում ե կաթ-
ներակը:

Կարճահայելին. — Կովի մարմնի մազի ուղ-
ղութունը վերից վար ե, իսկ կուրծի թավամա-
զի թեքվածքը—ընդհատակը, ներքևից վեր.
այդ նույն ուղղությունն ունեն նաև կովի ազ-
դերբի չեանի մասի մազերը: Այն տեղ, ուր այդ
մազերը հանդիպում են մարմնի վերից—ցած
թեքված մազերի հետ՝ գոյանում են վստորաներ,
վորոնք կարճես սահմանադժուռ են կուրծի շըր-
ջանը: Կովի մարմնի այդ տեղը ծածկված լինե-
լով՝ հեշտությամբ աչքի չե ընկնում ե կոչվում
ե «կաթնահայելի»: Վորքան լայն ե ու բարձր
ե դեպի պոչն ե տարածվում կաթնահայելին, այն-

1003
11143

քան լավ նշան ե համարվում: Կաթնահալելուն առաջ շատ մեծ նշանակութիւն եյին տալիս, սակայն հետագայում համոզվել են այդ նշանի սխալ լինելու մեջ:

Ներկայումս մենք կաթնահալելուն նույն նշանակութիւն ենք տալիս, ինչ, վոր կուրծի պաշարի ծալքերին, նկատի առնելով, վոր հայելին ել, պաշարի ծալքերի նման, կուրծի կաշվի շարունակութիւնն ե կազմում, հետեապէս, վորքան մեծ ե կաթնահալելին, այնքան կուրծը լավ ե զարգացած:

Մյուս նշանների մեջ, պաշարատեղի կողքին կաթնահալելին ել վորոշ նշանակութիւն ունի:

Վերոհիշյալ բոլոր նշանները, անմիջական կապ ունեն, թե իրար և թե կուրծի հետ, սակայն կան ելի ուրիշ շատ նշաններ, վորոնք թեև անմիջական կապ չունեն կաթնագեղձի հետ, բայց և այնպէս անուղղակի առնչութիւն ունեն նրա և կովի կաթնառատութեան հետ: Այդպիսի նշաններից կթվեմ հետեւյալները. —

Կաթին. — Ինչև ալժմ թվածս նշանները սերտ կապ ունեն կուրծի հետ և հասկանալի չե, թե ինչ նշանակութիւն ունեն նրանք կովի կաթնառատութեան համար:

Բայց ինչ առնչութիւն ունի կաշին կուրծի

հետ և ինչպէս կապել կաշվի հատկութիւնը — կաթնառատութեան հետ:

Կաշվի մեջ կան բազմաթիւ մանր, այսպէս կոչված՝ ճարպային գեղձեր, վորոնք ճարպ են արտաթորում, կաշին ու մազերը չուղեղու համար:

Յեթն կաթնագեղձը լավ ե զարգացած, հիմք չկա յենթադրելու, վոր մյուս զանազան տեսակի հյուսքեր (մարսողութեան, ճարպային, թուք և այլն) արտադրող գեղձերն ել, վորոնք նույնպիսի կազմութիւն ունեն ինչ վոր կաթնագեղձը, նույնպէս լավ զարգացած չեն լինի: Մյուս կողմից՝ յեթե կուրծի կաշին նուրբ ե, փափուկ ու դուրաշարժ՝ ամբողջ մարմնի կաշին ել նույն հատկութիւնը պիտի ունենա:

Ասածիցս պարզ ե, վոր կաշին ել վորոշ կապ ունի կուրծի հետ և նա չել պիտի կուրծի կաշվի նման բարակ, փափուկ, դուրաշարժ լինի ու յերկու մատով կողքից, փորից կամ ուսից քաշելիս՝ լավ ձգվի, յերկարի: Կովի կաթնառատութիւնը վորոշելու ամենակարևոր նշաններից մեկը՝ կաշին ե. իսկ մի քանի յերկրներում նրան ավելի մեծ նշանակութիւն են տալիս, քան կուրծի պաշարին և կաթնեւրակներին:

Լավ կաշի ունեցող կովերին կարելի չե ճանաչել առանց նրանց ձեռք տալու, հեռվից:

Յեթե լավ դիտելու լինենք, որինակ, արտոնե-
րում, կտեսնենք, վոր այդպիսի կովերի կաշին
դյուրաշարժ է և վզներին վոչ միայն ծալքեր,
այլ և բազմաթիվ մանր կնճիռներ են գոյանում,
վորոնք կովի շարժումներից շարունակ ծածան-
վում, խաղում են: Յետևից նաչելիս կտեսնենք,
վոր լավ կաշի ունեցող կովի կուրծի պաշարն
եւ կազմված է բազմաթիվ ծալքերից:

Մազը, յեղջյուրներն ու կնդակները.— Յեթե
կաշին լավ է անվում, քնքույշ է ու շատ ճարպ
է արտադրում, լավ անվող ու ճարպի գեղձերով
առատորեն ոծվող մազն եւ պետք է քնքույշ,
փափուկ, վողորկ ու փայլուն լինի: Կաշու հաս-
տությունն ու փայլը, ի հարկէ, սերտ կապ ու-
նի կենդանու կուշտ լինելու հետ, սակայն միա-
տեսակ կշտության պայմաններում կաթնառատ
կովի մազն ավելի լավ տեսք կունենա, քան
փառինը: Յեղջյուրներն ու կնդակներն եւ նույն
մազից են առաջանում (դա հեշտությամբ կարե-
լի չէ նկատել հորթերի վրա, վորոնց նոր դուրս
յեկող յեղջյուրները թաղիքացած մազի կույտե-
րի չեն նմանվում) ուստի, կաթնառատ կովի
յեղջյուրներն ու կնդակները պիտի լինեն ուղիղ,
վողորկ և փայլուն: Մազի, յեղջյուրների ու
կնդակների այդ հատկությունը կովին արտա-
բուստ շատ գեղեցիկ տեսք են տալիս:

Վոսկրակազմը.— Ինչպես գրուցիս սկզբում
բացատրեցի, կաթնառատ կովի վոսկրակազմը
պետք է լինի քնքույշ, նուրբ ու կանացի: Կթի
կովը չի լծվում և կարիք չունի մեծ ուժի, ու-
ժեղ մկանների, ուստի նա պիտի լինի քնքույշ,
և քանի վոր ամբողջ որգանիդմի հիմքը վոսկրա-
կազմն է հանդիսանում՝ նա յեւ պիտի լինի
նուրբ ու քնքույշ, բայց վոչ թույլ: Վոսկրակազ-
մի կոպտությունը նկատելի չէ գլխից, վոտքե-
րից և յեղջյուրներից: Գլուխը պետք է լինի
փոքր, քնքույշ և վոչ մսալի: Յեղջյուրները՝
բարակ, քնքույշ: Աչերը — բարի, հեղ, բայց վոչ
քնած: Վոսկրը պիտի լինեն բարակ, քնքույշ:
մանավանդ հետին վոտների վոսկրները — տա-
փակ, բարեկազմ: Բարձրավոտ կովերից շատ
քչերն են լինում կաթնառատ, դրա համար եւ
կաթնառատ կովի ընտրություն կատարելիս,
պետք է լավ ուշք դարձնել, վոր վոտքերը մարմ-
նի համեմատությամբ կտրճ լին, իսկ յետևի
վոտքերը առաջինից հեռու, ուրիշ խոսքով
իրանը չպետք է շատ վեր քաշված լինի:
Յետևի վոտքերի միջի տարածությունը պետք է
մեծ լինի, աչախքն, վոտքերը պետք է իրարից
հեռու լինեն, վորպեսզի կուրծը դարգանալու և
լցվելու ազատ տեղ ունենա: Յետևի վոտքերը
իրարից մոտ լինելուց՝ կուրծը սղմվում է, ճընշ-

վում, վոտքերին ե քովում և չի կարողանում կող-
քերի վրա լաջնանալ. բացի դրանից, ամառը
բրտնում, տհաճութուն ե պատճառում և ազդում
կաթի վնչ միայն քանակի, այլ և վորակի վրա:

Փորը.—Վորքան կովը կարողանա շատ կեր
ուտել ու նրանից շատ կաթ արտադրել, այն-
քան ի հարկե ավելի ձեռնառու ե. վորպեսզի
կովը կարողանա կերը լրիվ չափով ոգտագոր-
ծել՝ կաթ արտադրելու համար, նա պետք ե բավա-
կանաչափ ժամասակ ունենա հանգիստ վորոճալու
համար, իսկ դա հնարավոր ե այն դեպքում,
չերք կովի ստամոքսը բավականաչափ մեծ ե
ու նա իր անհրաժեշտ պաշարը միանգամից
ներս ընդունելով՝ նստում ե ու հանգիստ վո-
րոճում: Դրա համար ել կաթնառատ կովի վո-
րը պետք ե լինի վնչ աջնքան մեծ, բայց ծա-
վալուն, ալսինքն՝ կլոր, կոր կողերով, բայց
չկախված: Կախ ընկած վորը նրա թուլու-
թյունն ե ապացուցում, վոր ցանկալի չի:

Կսնքը.—Կովն իր ելությամբ մալր ե, ուս-
տի նա այնպիսի կազմվածք պիտի ունենա,
վոր իր արգանդում կարողանա ուժեղ, առողջ
ու խոշոր պտուղ մեծացնել և հեշտությամբ
ծնել: Ծնված հորթը վորքան մեծ և ուժեղ լինի,
այնքան ել շատ անդի պտնանջ կուենենա, հետևա-
պես, մալրն ել այնքան շատ կաթ պիտի

արտադրի: Ուստի, լավ, կաթնառատ կովի
կոնքը (զավակը) պետք ե լաջն և ուղիղ լինի,
դրա համեմատությամբ ել հետույքը պետք ե
լինի լաջն ու վոչ թեք:

Կուրծքը.—Շատ կաթ տվող կովը, շատ ել
արյուն պետք ե անց կացնի կուրծի միջով՝
կաթ արտադրելու համար. բայց վորովհետև
արյունը կարիք ունի շարունակաբար նորոգվե-
լու և մաքրվելու, ուստի թոքերը պետք ե լի-
նեն առողջ և կրծքավանդակը՝ լաջն: Կաթնա-
ռատ կովը մշտապես մալր ե, նա կարճատև
ընդհատումներով հղիանում ե, իր արգանդում
կրում ե պտուղը, վորը մեծանալով՝ ճըն-
շում ե մոր կուրծքն ու ծանրացնում նրա շըն-
չառությունը. բացի դրանից, քանի վոր պտուղը
արգանդում չի շնչում, նրա արյունն ել ե մոր
թոքերում մաքրվում:

Մյուս կողմից ել, շատ կաթ ստանալու
նպատակով, մենք աշխատում ենք կովին կուշտ
կերակրել, և չեթե նրա կուրծքը փոքր ե ու
նեղ, լցված ստամոքսն ել իր հերթին ե խանգա-
րում շնչառությանը: Դրա համար ել կուրծքը
պետք ե լինի առողջ, լաջն ու խոր, ալսինքն՝
դեպի ցած դարգացած: Բայց չափազանց զար-
գացած կուրծքն ել, ինչպիսին ունենում են
լծկան ու սսացու անասունները, նույնպես

ցանկալի չի, դրա համար ել կովի կուրծքը խոր լինելով հանդերձ՝ պետք է լինի չոր ու վոչ մեծ բոխախով:

Ընդհանուր տեսք. — Բոլոր ասածներինցս պարզ է, վոր կաթնառատ կովը պետք է ունենա նուրբ ու քնքույշ, ինչպես ասում են, կանաչի կազմվածք: Նա չի կարող մնացու ա-նասունի պես գեր ու մսալի և լծկանի պես ուժեղ ու կոպիտ լինել: Նրա կազմվածքն ավելի քնքույշ է ու չոր, փոսկուրները լերկում են ու հեշտությամբ շոշափվում: Կաթնառատ կովի փոքրերը կարճ են, իրանը լերկարավուն, վիզը բարակ, լերկար ու շարժուն, վոր արածելու համար շատ ավելի հարմար է, քան կարճ ու ծանրաշարժ վիզը: Մեջքն ուղիղ է, վոչ գոգա-վոր և վոչ սապատավոր: Թեթևակի գոգավոր մեջք ունենում են ծեր և շատ ծնած կովերը:

Թեքապսուկներ. — Յերբեմն լավ կովերն ունենում են լրացուցիչ, անդարգացած պտուկներ, վորոնք կոչվում են թեքապտուկներ: Թեև այդ պտուկները հազվադուրս գեպքում են կաթ տալիս, բայց և այնպես դա ապացույց է կովի կուրծի լավ զարգացած լինելուն, ուստի լավ նշան է համարվում:

Բացի հիշատակածներինցս, կան ելի մի շարք ուրիշ նշաններ, վորոնցից մի քանիսը

կապ ունեն վերը թվածներին հետ, մյուսները պատահական բնույթ են կրում և վերջնակա-նապես ստուգված չեն: Դրանցից թվենք մի քանիսը:

Կողերը. — Կաթնառատ կովի կողերը մյուս փոսկուրների նման պետք է լինեն բարակ և տափակ: Վերջին կողերի միջի տարածությունը մեծ պիտի լինի: Սովորաբար այդ տարածու-թյունը չափում են մատներով, բայց բախնք-յան հասկանալի չե, վոր այդ չափն անորոշ է, քանի վոր մարդկանց մատները տարբեր են: Բացի դրանից, ջահել ու պտուպ կովերի կո-ղերի մեջի տարածությունը մեկ չի լինում. ծերանալուց ու շատ ծնելուց այդ տարածու-թյունը լայնանում է, ուստի ամեն մեկը, շատ փորձեր կատարելուց հետո, իր մատներով վո-րոշ չափ պիտի մշակի, այն ել ջահել ու պա-տուպ կովերի համար պատ-գուտ:

Սովափոսը այն լեռանկյունածե խոռոչն է, վոր գոյանում է փորի ածուկի մոտ՝ զբա-սկրի տակ: Վորքան այդ փոսիկը մեծ է ու ձեռքով սղմելիս ավելի է խորանում, այնքան ավելի լավ նշան են համարում: Այդ նշանը թեև կաթնառատության հետ անմիջական կապ չունի, սակայն ապացույց է կովի կազ-մվածքի քնքույշության:

Պոչը. — Համարյա ամենուրեք յերկար պոչը լավ կաթնատվության նշան են համարում ու վորքան յերկար, աջնքան լավ. ըստ վորում կարծում են, վոր պոչի ծայրը (առանց փնջի) ցատկահողից ցածր պիտի լինի: Արխանգելսկի նահանգում պոչին առանձնահատուկ նշանակություն են տալիս. աչստեղ կարծում են, թե պոչը վորքան յերկար լինի, աչնքան կովը ծնելուց հետո կաթնատվությունը յերկար կսկսի ու շատ չի պակասացնի իր կիթը:

Յերկրորդական կաթնավուսերը. — Կան յեռակի և առջևի կաթնափոսեր: Յեռակները անվանում են աչն խորշ, վոր շոշափվում է ազդրի յեռակի կողմում: Մատով սեղմելիս, կարծես ազդրը յերկու մասի յե բաժանվում և վորքան մատը խորն է մտնում փոսի մեջ՝ աչնքան ավելի լավ նշան է համարվում: Առաջի կաթնափոսը համարում են վզի և ուսի արանքի թաթով սեղմելիս՝ գոյացող փոսը: Այդ յերկու նշաններն ել, յեթե միաչն վորեւե արժեք ունեն, դա աչն է, վոր կովի կազմվածքի զորությունն են ապացուցում: Ականջի կեղտն ու մի քանի ուրիշ նշաններ, ինչպես, որինակ, պոչի ծայրի դեղին թելը, աչքերի կոպերի դեղնությունը, բերանի անկյունների հաստու-

թյունը համարում են կաթի չուղալիության նշաններ:

Այդ նշանները գուցե և ունեն վորեւե նշանակություն, սակայն ստուգման կարիք ունեն:

Ըստինքյան հարց է առաջանում. — կաթնառատության այդ բազմաթիվ նշաններից վորոնք են ավելի կամ պակաս չափով վստահելի, և առհասարակ կա՞ն ստույգ նշաններ:

Առաջին հարցին ես պատասխանեցի նրանով, վոր այդ նշանները սկսեցի թվել վորոշ կարգով, նախ՝ ավելի, ապա՝ պակաս կարևորություն ունեցողները:

Ինչ վերաբերում է յերկրորդ հարցին, պետք է ասեմ, վոր առհասարակ չկա վոչ մի նշան, վոր ըստինքյան, առանձնապես վերցրած, կարելի լինի միանգամայն ստույգ ու վստահելի համարել: Միշտ պետք է հաշվի առնել բոլոր նշանների հարակցությունը, ըստ վորում անհրաժեշտ է, վոր գլխավոր նշանները այնուամենայնիվ առ յերես լինեն, այսինքն, աչն ե՝ կուրծը, կրծապաշարը, կաթներակները, կաշին և վոսկրակազմը:

Բացի դրանից, պետք է ուշադրություն դարձնել նաև կենդանու բարքի վրա: Խրտնող, չար, պոզահարող, դյուրսպրզիւ և արացի տվող կովերը թե իրենք են սակավակաթ լի-

նում և թե իրենց արասներով, կամ ջղաջնությամբ վարակում, փչացնում են նաև մյուս կովերին: Ուստի, այդպիսի արատավոր կովերից պետք է խուսափել և գնելու ժամանակ կովերին վոշ միացն պետք է ձեռք տալ, աքնողեր, ալլ և կթել, վորից թե նրանց բարքն ու բնավորությունն է իմացվում և թե մյուս կարևոր պակասությունները: Լինում են կովեր 1—2 կուրացած (անցքը փակված) պտուկներով, կուրծի 1—2 բաժանմունքը պնդացած, կամ թե չե մեծ քանակությամբ գորանուկներով (խիլերով), աչն ել պտուկների անցքերի մոտ: Վերջապես, պետք է տնդեկանալ կովի առողջության մասին, թե չի տառապում արգշտք վորեւ հիվանդությամբ, որինակ, թոքախտով, հեշտոցի բորբոքումով, հաճախակի կրկնվող վիժումներով, արգանդի դուրս բնկնելով և այլն:

3. ՆԱԽԻՐԻ ԱԶՆՎԱՑՈՒՄԸ

Մեր թված բոլոր նշաններն անհրաժեշտ է իմանալ՝ անհայտ ծագում ունեցող կովեր գնելիս չխաբվելու համար: Իսկ չերբ կովը գնում ենք հայտնի տնտեսությունից, կամ թե չե ցանկանում ենք սեփական նախիրից բնորություն կատարել, նրանցից լավ, կաթնառատ սերունդ և նախիրն ազնվացնելու գիտավորու-

յթամբ, պետք է նորից վորոշ կանոններ լիմանանք, վորոնցից գլխավորները հետևյալներն են.

Ծագումը. կենդանու արտաքին կազմությունից բացի, 3-րդ սերունդից մյուսին է հաղորդվում նաև կաթնառատության և յուղալի կաթ տալու հատկությունները:

Հաճախ նույնանման կազմվածք ունեցող կովերը կաթնառատության չափով իրարից տարբերվում են ու այդ տարբերությունը չերեմն շատ մեծ է լինում: Դրա համար ել, տոնմացու (սերունդ արտադրելու համար) հորթեր բնորելիս, կամ ուրիշի նախիրից կով գնելիս պետք է տնդեկանալ, թե նրա մայրը ի՞նչպիսի կիթ է ունեցել և հայրը ի՞նչ ծագում, այսինքն՝ հոր մայրը կաթնառատ է չեղել, թե չե: Յեթե կովի մայրն ու տատը կաթնառատ են չեղել, կարելի է վստահ լինել, վոր նա իր տոհմի պատիվը չի արատավորի: Պետք է լավ գիտել նաև ցուլին, թե կաթնառատության նշանները ի՞նչ չափով են արտահայտված նրա վրա. գրվափորապես ուշադրություն դարձնելով նրա փոկը, կաշու, գլխի, մեջքի գծի և, վերջապես, պտուկների վրա, վորոնք հաճախ կախված են լինում նրա ձվակալից: Այդ ծծելն ել

կովի անգարգացած ծծերի նման, լավ նշան են համարվում:

Կիթի կայունությունը.— Շատերը կովի կաթնառատության չափը՝ նրա նոր ծնած ժամանակվա որական կիթով են վերոշում. ստում են՝ նոր ծնած կովը որական տալիս է այսքան ֆունտ, բաժակ կամ շիշ կաթ, կարծելով, թե այն կովն է ավելի կաթնատուտ, վորը նոր ծնած ժամանակ ավելի կաթն է տալիս: Բավական է միայն վորեն անտեսություն մեջ նոր ծնած կովի սկզբնական կիթը համեմատել նրա մի տարվա ընթացքում տված կաթի ընդհանուր քանակի հետ՝ համոզվելու համար, թե ինչպես շատ հաճախ կովի որական կիթը չի համապատասխանում նրա տարեկան կիթին: Դրա համար ել, կովի կաթառատության չափն ու տրված ոգուտը վերոշվում է նրա տարեկան կիթով: Այդ հանգամանքը բացատրվում ենք նրանով, վոր մի կով իր սկզբնական կիթը չերկար է պահում, իսկ մյուսը՝ շուտ իջեցնում, վորի հետևանքով, չնայած իր սկզբի բարձր կիթին, տարեկան չի հաշվով քիչ կաթ է տալիս:

Ահա կյանքից վերցրած մի քանի որինակ: Հունվարին ծնած չորս կով տալիս ելին.

Կովերը	Որական կիթը Փուցերով											Ցանկան կիթը
	Ս. մ. Ի ս. Ե. ր											
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	
№ 1	36	30	23	20	15	9	6	—	—	—	—	139 գուլ
№ 2	22	20	19	16	16	18	10	7	5	4	—	137 »
№ 3	18	19	18	18	16	16	12	9	8	6	4	144 »
№ 4	35	32	32	30	27	32	19	15	8	6	5	229 »

Որական կիթը կիլոգրամներով

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	
№ 1	14,7	12,3	9,4	8,1	6,1	3,7	2,4	—	—	—	—	1709,6 Լ
№ 2	9,0	8,1	7,8	6,5	6,5	7,4	4,00	2,8	2,0	1,6	—	1685,0 »
№ 3	7,4	7,8	7,4	7,4	6,5	6,5	4,9	3,6	3,2	2,5	1,6	1771,0 «
№ 4	14,3	13,1	13,1	12,3	11,0	13,1	7,8	6,1	3,2	2,5	2,0	2816,5 »

Դուք տեսնում եք, թե առաջին կովը, վորը համաձայն իր սկզբնական կիթի պետք է վոր բոլորից կաթնատուտը լիներ՝ տարեկան հաշվով տվել է համարյա նույնքան, վորքան չերկրորդը, պակաս, քան չերրորդը և շատ ավելի քիչ, քան չորրորդը: Յերրորդ կովը թեև նոր ծնան ժամանակ առաջինից կրկնակի չա-

կովի անգարգացած ծծերի նման, լավ նշան են համարվում:

Կիթի կայունությունը.— Շատերը կովի կաթնառատության չափը՝ նրա նոր ծնած ժամանակվա որական կիթով են վորոշում. ստում են՝ նոր ծնած կովը որական տալիս է այսքան ֆունտ, բաժակ կամ շիշ կաթ, կարծելով, թե այն կովն է ասելի կաթնատու, վորը նոր ծնած ժամանակ ավելի կաթն է տալիս: Բավական է միայն վորեն անտեսություն մեջ նոր ծնած կովի սկզբնական կիթը համեմատել նրա մի տարվա ընթացքում տված կաթի ընդհանուր քանակի հետ՝ համոզվելու համար, թե ի՞նչպես շատ հաճախ կովի որական կիթը չի համապատասխանում նրա տարեկան կիթին: Դրա համար ել, կովի կաթառատության չափն ու տրված ոգուտը վորոշվում է նրա տարեկան կիթով: Այդ հանգամանքը բացատրվում ենրանով, վոր մի կով իր սկզբնական կիթը չերկար է պահում, իսկ մյուսը՝ շուտ իջեցնում, վորի հետևանքով, չնայած իր սկզբի բարձր կիթին, տարեկան չի հաշվով քիչ կաթ է տալիս:

Ահա կյանքից վերցրած մի քանի որինակ: Հունվարին ծնած չորս կով տալիս ելին.

Կովերը	Որական կիթը Փուցերով											Ցանկան կիթը
	Ս. մ. Ի ո ս ե ր											
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	
№ 1	36	30	23	20	15	9	6	—	—	—	—	139 գուլ
№ 2	22	20	19	16	16	18	10	7	5	4	—	137 »
№ 3	18	19	18	18	16	16	12	9	8	6	4	144 »
№ 4	35	32	32	30	27	32	19	15	8	6	5	229 »

Որական կիթը կիլոգրամներով

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	
№ 1	14,7	12,3	9,4	8,1	6,1	3,7	2,4	—	—	—	—	1709,6 Լ
№ 2	9,0	8,1	7,8	6,5	6,5	7,4	4,00	2,8	2,0	1,6	—	1685,0 »
№ 3	7,4	7,8	7,4	7,4	6,5	6,5	4,9	3,6	3,2	2,5	1,6	1771,0 «
№ 4	14,3	13,1	13,1	12,3	11,0	13,1	7,8	6,1	3,2	2,5	2,0	2816,5 »

Դուք տեսնում եք, թե առաջին կովը, վորը համաձայն իր սկզբնական կիթի պետք է վոր բոլորից կաթնատու լիներ՝ տարեկան հաշվով տվել է համարյա նույնքան, վորքան չերկրորդը, պակաս, քան չերրորդը և շատ ավելի քիչ, քան չորրորդը: Յերրորդ կովը թեև նոր ծնան ժամանակ առաջինից կրկնակի չա-

փով պակաս եր տալիս, աջնուամենայնիվ, շը-
նորհիվ իր կիթի կալունության ու անխփու-
խության, նրա տարեկան կիթը զերազանցեց
նախորդ յերկուսից:

Չորրորդ կովը, իր սկզբնական բարձր կի-
թը յերկար ժամանակ պահպանելով՝ տարեկեր-
ջին փալուն հետևանքի հասավ: Այդ որինա-
կից գուք տեսնում եք, թե ի՞նչ խոշոր նշանա-
կություն ունի նախիրի ազնվացման խնդրում
կիթի կալունությունը. ուստի, կաթնառատ կո-
վի ընթրություն կատարելիս, չեթե հնարավո-
րություն կա, պետք է տեղեկանալ կիթերի
գրանցումներից, վորոշելու համար՝ թե ի՞նչպես
է պահպանում նա իր կիթը:

Կիթը չիջեցնող կովերից նախիր կազմելը,
մեծ ու կարևոր խնդիր է անասնապահի հա-
մար:

Կիթի կալունությունը պիտի նկատի առ-
նել վո՞չ միայն ամիսների, այլ և տարիների
նկատմամբ: Ինչպես վոր մի քանի կովեր ա-
միսների ընթացքում կալուն են պահում իրենց
կիթը, մյուսները՝ վո՞չ, նույնպես ել տարիների
ընթացքում. ահա մի որինակ ևս նույն անտե-
սությունից:

Այստեղ ել, ինչպես և ամիսների կիթի հա-

մեծատության գեպքում տեսնում ենք, վոր
յերբորդ կովը, վոր սկզբի տարում ավելի լավ
կիթ ուներ, քան մյուս յերկուսը. սակայն հե-

Կովը	Կիթը տարիների ընթացքում գույլերով									Ընդամենը
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	
№ 11	90	150	203	167	221	177	175	134	109	1426 զույլ
№ 26	81	170	192	210	197	210	198	185	125	1568 »
№ 33	113	186	157	144	199	175	131	112	84	1301 »

Կիթը տարիների ընթացքում լիտրերով

№ 11	1107	1845	2497	2054	2718	2177	2152	1648	1340	17539 լիտր
№ 26	996	2090	2361	2582	2423	2582	2435	2375	1537	19285 »
№ 33	1390	2287	1931	1771	2447	2152	1611	1377	1033	16000 »

տագա տարիների ընթացքում, իր կիթի տա-
տանումներով և անհատատությամբ, նրանցից
յիս և մնում, իր կյանքի ընթացքում, յերկր-
որդից 267 զույլով (3284 լիտր) և առաջինից
125 զույլով (1537 լիտր) պակաս կաթ տալիս:
Յերկրորդը, իր հերթին, թեև առաջին ծինին
իր կիթով չեա և մնում առաջինից և հետագա-
յում այնքան ել չի բարձրացնում աչն (228 զույլ),

այնուամենայնիւ, իր կիթի կայունութեամբ, վերջին հաշիւով, առաջինից առաջ եւ անցնում:

Բերած որինականերիցս հետեւում եւ, վոր կաթնառատ կովի եւ մանավանդ սերունդ արտադրելու համար, անասունների ընտրութիւնն կատարելիս, շատ կարեւոր եւ հաշիւի առնել կիթի կայունութիւնը. ամիսների եւ տարիների ընթացքում: Դա ի հաշիւ հնարավոր եւ կատարել միայն այն դեպքում, յետեւ անտեսութեան մեջ, թեկուզ հասարակ ձեով, կիթերը զրի են առնվում: Հարկավոր եւ միայն հաշիւի առնել կովերի կիթի տարբերութիւնը, վորպեսզի պարզ լինի մեզ համար, թե ինչ խոշոր արժեք ու կարեւորութիւն ունի կիթերի զրի առնելը: Ինքներդ մտածեցեք. չե՞ վոր յերկրորդ կովը, իր ամբողջ կյանքի ընթացքում 267 դուլ (3284 լիար) ավելի կաթ, կամ յետեւ դուլը հաշիւենք 50 կոպեկով՝ 133 ու. 50 կոպ. ավելի ոգուտ եւ ավել, քան յերրորդը, եւ 71 ուլբլի ավելի, քան առաջին կովերը: Հաշիւենք, թե վորքան մեծ կլինի այդ տարբերութիւնը ամբողջ նախիրի նկատմամբ:

Կաթնաստութեան օրացանի լեկառաքելութիւնը.— Առաջին աղյուսակը ցույց եւ տալիս, վոր առաջին կովի տարեկան կիթի քիչ լինելու պատճառներից մեկն եւ այն եւ, վոր նա

կիթել եւ ընդամենը յոթն ամիս, մինչդեռ մյուս կովերը կիթել են 10—11 ամիս: Ըստինքյան հասկալի չե, վոր ընդամենը 7 ամիս կիթող կովը պահելը ձեռնտու չի: Այդպիսի կովեր, կամ նրանց սերունդից տոհմացու գնելը պարզ եւ, վոր միայն չունի սերունդ արտադրելու եւ ոգտագործելու համար. պետք ե թողնել աջնալիսիներին, վորանց կիթաշրջանը տեսնում եւ տառնումսից ոչ պակաս: Հաճախ գովում են կովին թե «ծերվեծեր» — ծնելուց — ծնել կիթում եւ, դա ապացուց ե կուրծի լավ գործունեութեան, վոր ընդունակ ե մինչեւ հետեւալ ծնելն աշխատելու, բայց դա դեռ չի նշանակում, թե կարելի չե կովը մինչեւ ծնելն ել կիթել: Ծնելուց 6—8 շաբաթ առաջ պետք ե կովին հանգիստ տալ, ուստի «ծերվեծեր» կիթելուց խուսափելով, պետք ե աստիճանաբար, հմտորեն կիթելը դադարեցնել, վորպեսզի կենդանին հանգստանա, ուժերը վերանորոգի ե նոր ծնելուց՝ բարձր կիթ տա:

Կերի հասուցումը.— Կենդանիների բոլոր հատկութիւնների ու նշանների մասին ասածներին նպատակն ե ցույց տալ, թե ինչպես պիտի կովերի տեսակն ազնվացնելով՝ կազմել աջնալիսի նախիր, վոր տա վոչ միայն շատ կաթ,

այլ և շատ ոգուտ: Բանն այն է, վոր շատ կաթ տվող կովը միշտ ել շատ ոգուտ չի տալիս, քանի վոր 2, միատեսակ կիթ տվող կովեր՝ կարող են սպառել տարբեր քանակության կեր: Ուրիշ խոտերով, տարբեր կովեր, տարբեր չափի մարսողական ուժ և արջունից կաթ արտադրելու ընդունակություն ունենալով՝ նույն տեսակի կերից կարող են արտադրել տարբեր քանակության կաթ: Մի փութ կերից ամենաշատ կաթ տալու ընդունակությունը այն ամենալայնական հատկությունն է, վոր մենք փնտռում ենք ամեն կովի մեջ. ուստի՝ կաթնառատ կովի ընտրությունը ճիշտ կատարելու համար, կարևոր է նաև խմանալ, թե նա ինչպես է հատուցում իր ստացած կերը: Յերևակայենք 3 գլխ. միևնույն քաշի կով, վորոնցից յուրաքանչյուրը տարեկան ուտում է 55 ուղբու զանազան տեսակի կեր, ըստ վորում, մի կովը տալիս է 100 դուլ (1230 լիտր) կաթ, չերկրորդը — 140 դուլ (1722 լիտր) և չերրորդը՝ 200 դուլ (2460 լիտր), նշանակում է՝ մեկ կովի արտադրած կաթը տիրոջը վրա դուլը նստում է 55 կոպեկ, մյուսինը՝ 39 կոպեկ, իսկ չերրորդինը՝ 37½ կոպեկ: Ի հարկե, այն կովը, վոր միևնույն կերը ուտելով, պակաս կաթ է տա-

լիս, քան մյուսը՝ ավելի գեր կլինի, սակայն դա այնքան էլ միտիթարական չի տիրոջ համար, վորովհետև կովի մտով տերն ոգավում է մի անգամ, իսկ կաթով՝ ամեն տարի:

Ուրեմն, կաթնառատ կով ընտրելիս պետք է նկատի ունենալ վնչ միայն նրա կիթը, այլ և այն, թե նա ինչ չափով է հատուցում իր ստացած կերը:

Յեթե ասածներին ավելացնեմ և այն, վոր կով ընտրելիս, բացի կիթի քանակից, պետք է ուշադրություն դարձնել նաև կաթի վորակին, զրանով համարյա ամեն ինչ ասած կլինեմ: Կովերի կաթի յուղալիության տարբերությունը առաջանում է վնչ միայն ցեղական, այլ և ներանց անձնական առանձնահատկություններից: Միևնույն ցեղում պատահում են ավելի, կամ պակաս յուղալի կաթ տվող կովեր: Հոլլանդական կովի կաթը միջին հաշվով պարունակում է մոտ 3% յուղ, Չերզեյական (джерзейская) կամ սիբիրական կովերը՝ 4½% և ավելի. սակայն հենց ոռոտական կովերի մեջ կան այնպիսիները, վոր տալիս են 4½% և՛ այնպիսիները, վոր 3½% — 6 ավելի չեն տալիս:

Յենթադրենք, թե 2 արտելային յուղագործարաններ կաթ են ստանում գյուղական

նախիրներից: Առաջին գործարանն ստանում է 30,000 փութ $3\frac{1}{2}\frac{0}{0}$ յուղ պարունակող կաթ, իսկ յերրորդը նույն քանակության կաթ, միայն $4\frac{1}{2}\frac{0}{0}$ յուղ պարունակող: Առաջին գործարանը կառանա 1050 փութ (17,200 կիլոգր.) գուռ յուղ, կամ 1200 փութ (19,657 կիլոգր.) կարագ, իսկ յերկրորդ գործարանը՝ 1350 փութ (22,114 կիլոգր.) գուռ յուղ, կամ 1543 փութ, (25275 կիլոգր.) կարագ, այսինքն՝ 193 փութով առաջինից ավելի (2,161 կիլոգր.): Խնչպես տեսնում եք, անասունների ազնվացումն ըստ նրանց կաթի յուղալիության, խոշոր նշանակութիւն ունի:

Դժբախտաբար, կովերի ազնվացումը, ըստ կիրի հատուցման և կաթի յուղալիության, անմատչելի չե մանր տնտեսութիւններին: Միայն մեծ նախիր ունեցող տնտեսութիւնները հնարավորութիւն ունեն այդ կանոնները կիրառելու. սակայն սա ա՛յն դեպքում, յեթե տնտեսատերերը իրարից անշատ աշխատեն, յուրաքանչյուրն իր համար: Յեթե հարեան տնտեսատերերը միանան և կազմեն այսպես կոչված կոնսրոլ միութիւն, 1—2 կով ունեցողն անգամ կարող է հետևել իր անասուններին տեսակն ազնվացնելու կանոններին: Այդ-

պիսի կոնտրոլ միութիւններ արտասահմանում հազարներով կան, վերջին տարիներն մեզ մոտ էլ են հաջողութեամբ կազմակերպվում:

Այդ միութիւնը կազմակերպել ցանկացողները պայմանագրի կանոններն ու ձևերը կարող են ստանալ Լենինգրադից, Հյուսիսային Գյուղատնտեսական Ընկերութիւնից, վորն ինքն և կազմում այդպիսի միութիւններ և նպաստում նրանց տարածմանը:

16. Հայաստանի Կոմունիստական Կուսակցու-
թյան Կենտրոնական Կոմիտեի Չորրորդ
Պլենումի Բանաձեւերը (սպառված) . . . 15 կ.
17. Ռ. Սումեյան — Խոշոր լեզվաբանական աշխ-
ատաների ժանտախտը . . . 15 կ.
18. Հ. Ազատյան — Գյուղատնտեսական բանվո-
րութիւնը և միջազգային կոմունիստական
շարժումը (սպառ.) . . . 40 կ.
19. Կ. Խան-Աղյան — Ուղեցույց արդյունավետ
խողարուծութեան . . . 15 կ.
20. Ֆերդինանդով — Հավարուծ. և նրա ոգուտն.
(սպառված) . . . 20 կ.
21. Ա. Դանելբեգ — Լավ և ուշ, քան չերբեք
(ազրո-պիլես) . . . 20 կ.
22. Կ. Կ. Սելիֆ-Շահնազարյան — Կտավատը և
կանեփը (սպառ.) . . . 20 կ.
23. [redacted] — Անդրկովկասի տնտեսական
դրութիւնը (սպառ.) . . . 15 կ.
24. Հրահանգ Հայաստանի Խ. Ս. Հանրապետու-
թյան անասունների փայտեղեն բաց քող-
նելու համար (պաշտոնական)
25. Պրոֆ. Ա. Գալանթա — Կաթնատու կովի
կերակրումը . . . 30 կ.
26. Ա. Ա. Տրիֆունով — Խնչու պետք է ցելը
շուտ անել . . . 15 կ.
27. [redacted] — Գալուստի վիկը (ազրո-պատ-
մվածք) . . . 10 կ.
28. [redacted] — Կարտոֆիլի մշակութիւնը . . . 20 կ.
29. Լ. Սուբբոսից — Կովի դատը (ազրո-պիլես) . . . 20 կ.
30. Կ. Կ. Սելիֆ-Շահնազարյան — Տիգկանեփ
(սպառ.) . . . 5 կ.
31. Խ. Տեր-Ներսիսյան — Պտղատու ծառերի
փաստատներն ու հիվանդութիւնը
32. [redacted] — Գյուղի հողաշի-
րութիւնը . . .
33. Ս. Բագի — Տրակտորը (ազրո-պատմ.)
34. Յալազի — Խորհրդավոր արտունջն
լո-պրույց) . . .

« Ազգային գրադարան

NL0290014

35. ԽՆԿՈ-Ա.ԱԿԵՐ—Գլուղատնտեսանասնարու
ծը և իր ազրո-զրուցը
36. Ս. ՖԵԻԳՈՒԼԻՆ—Տասը պատգամ անասնա-
պահին (բ. տպագր.) 20 կ.
37. Մ. ԽԱՆԳԱԳՂԱՆ—Մեղվարուծութւան գործ-
նական ձեռնարկ 60 կ.
38. [REDACTED]—Մեր գլուղատնտե-
սութւան հերթական խնդիրներէն 40 կ.
39. Ս. ԱՔԱՆԱՅԱՆ—Գութան, թէ արոր (տպ.) 10 կ.
40. Վ. ԲՈՅԿՈՎ Ալճն աղքատի կոմիւն (տպ.) . 20 կ.
41. Խ. ՏԵՐ-ՆԵՐՍԻԱՆ—Գոմաղբը 20 կ.
42. Խ. ԿՈՒՈՆԵԳՈՎ—Լենինը և գլուղացիութ. . 30 կ.
43. Ա. ՄՈՒՇԵԿԱՆ—Անասուր պեռք և հաշվով
կարել 5 կ.
44. Խ. ՏԵՐ-ՆԵՐՍԻԱՆ—Ինչպէս պատվատել
պաղատու ծառերը 10 կ.
45. [REDACTED]—Սոսորջուրի կամուռան . . . 30 կ.
46. Հ. ԱՂԱՏՅԱՆ—Յեռապաշտից զեպի սոցիա-
լիզմ՝ կոտորացիայի վրայով 1 ա. 50 կ.
47. Վ. Ս. ՄԻԽԱՅԼՈՎ—Տավարի վարակիչ հի-
ւանդութիւնները 5 կ.
48. Մ. ԹՈՒՄԱՆՅԱՆ—Վիկ 25 կ.
49. [REDACTED]—Գոմաղբ 5 կ.
50. ՆՈՅԷՄԵՐԻ ՄԱՆԱՊԱՐԻՆ (ժողովածու) . . . 20 կ.
- 51 ՊՐՈՓ. ԱՎ. ՔԱՂԱՆՔԱՐ—Կաթնատու կովի
ընտրութիւնն ու նախիրի ազնվացումը . 20 կ.

ՊԱՏՐԱՍՏՎՈՒՄ ԵՆ ՅԵՎ ՇՈՒՏՈՎ ԿՀԱՆՁՆՎԵՆ ՏՊԱԳՐՈՒԹՅԱՆ

1. Ա. ՎԵՐԻՖԵՅԱՆ—Պաղատու ալիին ու նրա խնամքը.
2. [REDACTED]—Վոչխարարութեան.
3. Ս. ԱՔԱՆԱՅԱՆ—Գութանները և նրանց ընտրու-
թիւնն ու խնամքը.
4. ԱՐ. ԻՍԱԽԱԿՅԱՆ—Հանրամատչելի զրուցներ
զինեղործութւան մասին.
- ԴԻՄԵԼ ՅԵՐԵՎԱՆ, Հոգժողկոմատ՝ Հրատարակչութւան,
Հայկրբի կենտրոնական և գալուտական
գրախանութներին, Գովհոգրածիններին: